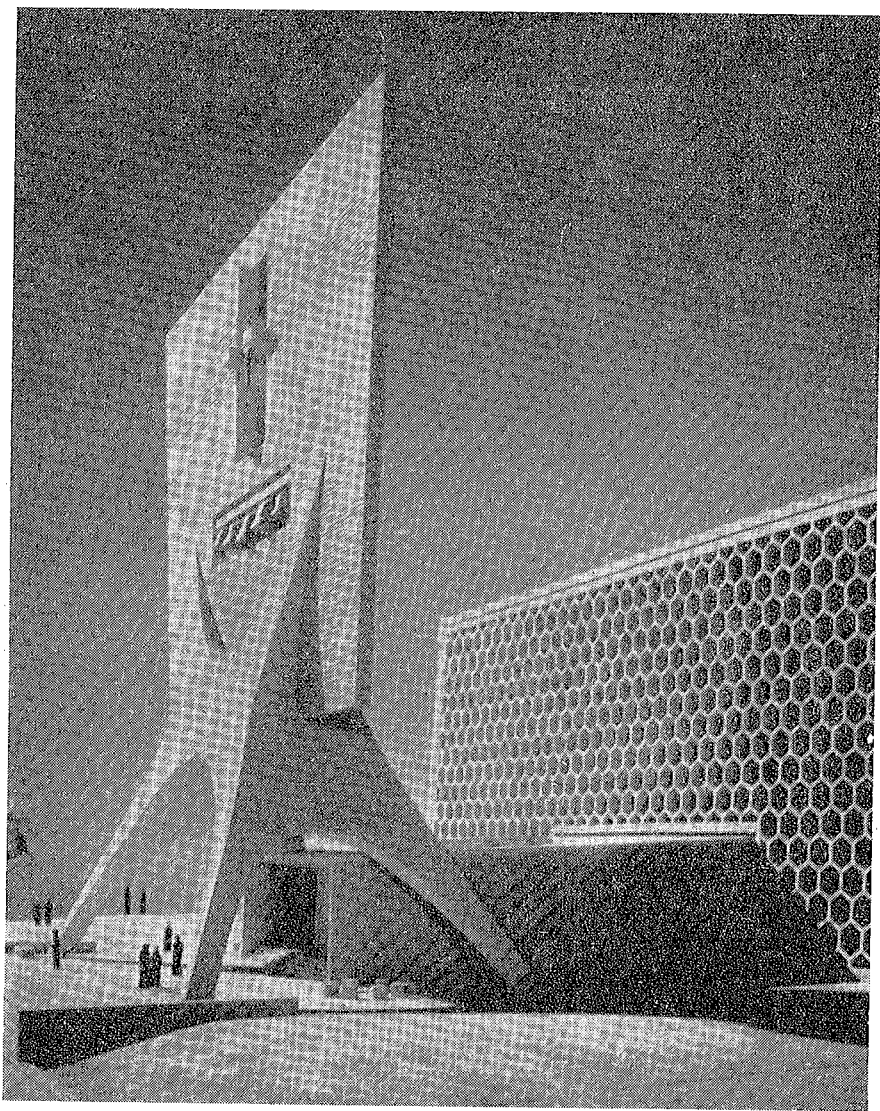

CRKVE KAO IDEJNI IZVORI U OBLIKOVANJU KRŠĆANSKE KULTURE

Od najstarijih kršćanskih vremena pa do danas crkve predstavljaju školu kršćanske uljudenosti, ustanovu za oplemenjivanje ličnosti, izvor inspiracije u oblikovanju kršćanske kulture.

Naš pisac A. G. Matoš nije se mogao oteti dojmu što su ga na nj ostavljale divne crkve u Francuskoj, i to ne samo po svojoj arhitekturi, nego u prvom redu po oplemenjujućem liturgijskom raspoloženju. Evo kako Matoš opisuje Tijelovo u crkvi Notre Dame u Parizu: »... Eto — ide procesija, bijela kao mliječna staza, kao ljiljan, pahuljasta kao labud. Bijele haljine, bijeli duvci, a ispod duvaka bijela čela i čiste oči. Pomrčinom se trza, lomi, plače, uzdiše zvuk orgulja. U crkvi bruji ocean. Grom zagrmio i kao da se, ućutavši, ujeo za usne. Šume i prašume grle se neizmjernih granjem, i plaču od ljubavi za oblacima. Cvijeće pruža u nebo suhe krunice. Bijele, tanje od maglica ptice uzdišu i šušte krilima od nemoćne ljubavi. Mutne ponornice nose žuborne psalme, srebreni potoci streme u vlažnim, kristalnim himnama. To jecanje, ridanje, mrmorenje, gromorenje, sav taj crni i plameniti Aleluja stremi gore, iz kamena do kamena, iz grobnice u svod. Gore, gore se diže plamen voštandica, ruke sa svijećama drhte, kao da među prstima ne nose vosak, nego plamen vjere, zapaljeno srce, nemirni, vrell i ugašljivi plamičak ljudske sudbine. I sve se to penje, leti gore, u uzduh i tamnjan, pjesma naroda, đaka i svećenika, a cdozgo se ljulja monotoni, mračni Excelsoir teških, drevnih zvona: Gore, gore, više i više«.

Upravo to »gore, gore više i više« — gore prema Kristu, prema Bogu predstavlja temeljnu misao koja je uzidana u kamenje kršćanskih crkava i upisana u sve ono raznoliko djelovanje koje se u tim crkvama vrši. Čovječe, gledaj prema gore, oplemeni sebe — gledajući na Krista, na Boga — svog Stvoritelja, Oca i Suca. Čovječe, i po tijelu i po duhu budi sličan Kristu — Bogu i čovjeku.

Crkva u Minnesotu

Kad promatramo stare katedrale, upada nam u oči jedinstvo misli — koja je koncentrirana na Krista. Portal trogirске katedrale — djelo našeg velikog majstora R a d o v a n a (1240) nije ništa drugo nego sjajan trijumfalni luk Krista Pobjednika. To je jedna veličanstvena pozornica liturgije u kamenu. Naši stari, koji nijesu znali ni čitati ni pisati, samo

gledajući i razmišljajući tu su učili katekizam (»Biblia pauperum«), držeći na pameti osnovnu liturgijsku misao da sve počinje i svršava »po Gospodinu našem Isusu Kristu«. — Gledajući na Krista — oplemeniti samoga sebe, to je temeljna misao kršćanske civilizacije, i ta je misao uzidana u najveličanstveniju i u najskromniju arhitekturu naših crkava. Crkve na taj način uspostavljaju vezu između svih naroda, odgajajući ih u duhu shvaćanja da su svi ljudi braća i djeca jednoga Oca. Makar pozitivistički orijentirani mislilac, povjesničar kulture Hypolite Taine naglašava to kako mi sada ne možemo ni procijeniti što je kršćanstvo donijelo u naše moderno društvo, koliko je ono u nj unijelo obzira, lju-bežljivosti, koliko ono poštenja, povjerenja i pravičnosti u sebi sadrži. Niti filozofski razum, niti kultura umjetnička ni knjižvena, niti čast feudalna, vojnička ili viteška, nikakav kodeks, nikakva administracija ne može ga zamijeniti u ovoj službi.

Mnogi od novijih velikih predstavnika kršćanske civilizacije upravo u crkvi, u njenim funkcijama, u fluidu koji je isticao iz njenih zidova, iz njene polutame što disponira na razmišljanje, — otkrili su neiscrpnost vrednota što ih u sebi nosi kršćanstvo. Upravo u potresnoj simbolici različitih crkvenih funkcija »napipali su vječnost« — kako se o sebi izražava obraćenik *Walcheren* — također veliki katolički obraćenici, pjesnici i mislioci: *Paul Claudel*, *Huysmans*, *Bourget*, *Bloy*, *Jammes*, *Salome*, *Bertrand*, *Coppé*, filozof *Hello*.

Paul Claudel se obratio, kako sam opisuje, slušajući pjevanje himna »*Magnificat*« — Veliča duša moja Gospodina. U svojoj drami »*L'Annonce faite à Marie*«, koja se svojedobno davala i u zagrebačkom kazalištu pod naslovom »*Blagovijest*«, *Claudel* opisuje likove kršćanskom civilizacijom oplemenjenih ljudi. Uz kristalno čistu *Violaine* tu susrećemo i lik starog njenog oca — *Anne Vercors*, koji u svakom času osjeća svoju poziciju u svemiru, svoju poziciju prema Bogu i ljudima. On je obiačan zemljoradnik, ali on je do kraja profinjena ličnost. »*Kuga cvili usred ružičastoga i pozlaćenog stabla. Što veli? Da je noćna kiša vrijedila zemlji poput zlata nakon ovih dugih vrućih dana. Što još veli? Da je prekrasno na zemlji, da je Bog velik, da će još dva sata proteći dok ne kucne podne. Što još veli mala ptičica? — Da je vrijeme da starac ode na drugo mjesto i pusti svijet na svome poslu*«. S kolikim li ponosom taj kršćanski profinjeni čovjek govori o svojoj životnoj poziciji: »*Ja nijesam sam. Vrlo velik narod prožet je veseljem i odlazi sa mnom u sv. Zemlju: narod svih mrtvih predaka jest sa mnom... I jer je istina da kršćanin nije sam, već da je on u vezi sa svom svojom braćom, to je sa mnom cijelo kraljevstvo koje vuče i hiti k prijestolnici Božjoj i koje svoje osjećaje i svoje biće upravlja k Njemu*«. Koliko li je profinjenog osjećaja kod toga starca kad se susreće s bilo kojom stvari u prirodi: »*O dobrog li rada, rataru, gdje je... kiša naš bankar i Bog svakog dana naš pratilac u poslu čineći od svega najbolje. — Drugi očekuju blagostanje od ljudi, ali mi ga dobivamo izravno od samog neba, sto po sto, klas za jedno zrno i drvo za jednu košticu. Takva je Božja pravda s nama i ovo je mjera kojom nas On plaća*«. Na drugom mjestu starac govori *Jacquesu*: »*Drži drške pluga mjesto mene, oslobodi*

iz zemlje kruh što ga je sami Bog poželio. Daj hranu svim stvorenjima, ljudima i životinjama, duhovima i tjelesima i besmrtnim dušama».

Tip čovjeka profinjena ovalkvom plemenitošću odgajaju crkve ukazujući svojim arhitekturom, svojim bogatim funkcijama na Krista: — To je Onaj koga imaš slijediti! Stoga obraćenik Leon Bloy u svom romanu »Le Désespéré« piše: »Očajnik je proboravio dio svojih noći u kapelici... Noćna je služba kartuzijanaca malo utišala njegov očaj... Činilo mu se da ponovno zalazi u kolotečinu nekog uzvišenog života... Jer kako da drukčije protumači ovo unutrašnje podrhtavanje, ovo ushićenje, ove polete duše, ove vrele suze, do kojih je uvijek došlo kad bi na nj udario, s bilo koje strane, sjaj ljepote?«

Također obraćenik, François Coppé ovalko piše o obredu Pepelnice: — Pepeo posut iznad glave kršćanina ovoga upozorava kako je potrebno »da bude ponizan... na zasluge koje je stekao..., na dobra koja je učinio. On mu također zapovijeda da popravi zlo koje je učinio i da barem gorko i sa svim silama svoje duše požali pogrešku, ako se ova ne da više popraviti... Još se k tomu dubok smisao pokazuje u ovome obredu Pepelnice: on sjeća čovjeka da smrt vreba na nj bez prestanka i da sam sebe mora ispitivati i suditi — ponizno, strogo, s duhom pokore i dajući zadovoljštinu«.

Filozof Heilso piše o dubini Jereminih lamentacija ovako: »Poput voda oceanskih Jeremijine suze mogu da napune naše poglede a da ih ne umore... U vodama je oceanskim kao i u suzama Jeremijinih skrivena tajna da se pomlađuju kao krila orla, i njihova druga mladost dolazi od njihove dubine. Ta mladost izlazi iz bezdana, pojena je solima i miomirisima. I ovi mimomirisi okrepljuju. Ono što probija kroz Jeremijinu lamentaciju jest nada, jer ova dolazi od Boga: u dubini ovih očajavanja bljeskaju odsjevi slavlja«.

Bogatstvo funkcija vršenih u crkvama, duboki simbolizam tih funkcija i njihova impresivnost stvorile su u toku kršćanskog civiliziranja svijeta remek-djela umjetnosti, kao što su: Božanstvena komedija od Dantea, Missa sollemnis od Beethovena, Requiem od Mozarta, Stvaranje od Haydna, Parsifal od Wagnera, djela od Bacha, Liszta, Brahmsa. Stvorile su gigantske figure Michelangelova Sudnjeg dana, kao i uzvišenu ljepotu Leonardova i Rafaelova slikarskog opusa.

Fluid oplemenjivanja koji struji iz crkava uvijek je jedan neiscrpni izvor umjetničkih nadahnuća. To dokazuje i sami povijesni razvoj evropske umjetnosti, posebno slikarstva.

Sjetimo se Rembrandtova Krista sa slike »Večera u Emausu«. Krist je tu prikazan kao čovjek patnik, sličan patnicima oko njega. Kao leš on je žut, i njegov pogled pun je sažaljenja i plemenitosti. Kraj Krista se nalaze dva njegova učenika, koji ga nisu ni prepoznali, dva izmorena radnika čelave i sijede glave. Oni sjede za običnim gostioničarskim stolom. Kristov blagi pogled tu se još jedanput zaustavio na ljudskoj bijedi. Njegova glava osvjetljena je nekom nadzemaljskom svjetlošću. Krist je tu kao tračak svjetla za umorne i opterećene brigama života,

kao izvršavatelj Izaijina proročanstva: »Ja ću vas utješiti kao čovjeka kojega tješi njegova majka« (Iz. LXVI, 13).

Ali Krist je učitelj i sretnika ove zemlje. U Veneciji i u Louvreu čuvaju se tri Kristove »Gozbe« (Levijeve, u Kani) što ih je slikao Veronese. Laganim oblacima posuta vedrina neba širi se iznad bogate arhitekture balustara, stubova i statua. Isprepletено šarenilo raznobojnog mramora i odbljesci blijeđe svjetlosti uokviruju puteni sjaj društva koje se sabralo oko stolova. To je svečana venecijanska gozba iz 16. stoljeća. Krist je u sredini. Oko njega su bogato obučeni u svilu plemići i kneginje — u haljinama od brokata. Jedu i smiju se u putenoj raskoši, koju potencira poslužiteljska uloga malih crnaca i zabavljačka uloga njegovanih hrtova i brojnih muzikanata. Tu se talasaju duge haljine s crnim i srebrnim šarama, mekana bjelina lica upadljivo izbija iz čipkastih ogrlica, a biserje blista u plavim viticama. Sjetilna poezija te aristokratske raskoši upotpunjena je srebrnastim i ružičastim površinama, zlatnim, zagasito plavim, skrletnim i prugasto zelenim detaljima. Kristovo lice jest ozbiljno, zamišljeno, kao da ovaj čas misli: »Lakše će deva proći kroz iglene uši, nego bogataš ući u kraljestvo nebesko«. Ali Kristovo držanje ipak nije neprijateljsko prema toj okolini, jer — i to su ovce iz njegova ovčinjaka. On je tu kao onaj o kome je rečeno: »Ja ću vam dati novo srce i stavit ću u vas novi duh... svoj duh« (Ezeh. XXXVI, 25—27).

Moderni francuski slikar Maurice Denis susreće Krista, kao i Magdalena, u aleji lijepog vrta. Krist je tu prisutan u čaru idile, te obučen u odijelo mjesta i vremena uči istine na kojima se uvijek pomlađuje život: — Šta se bojite, malovjerni! Pogledajte ljiljane u polju, ni Salamon u svem bogatstvu svojem nije se odjenuo kao jedan od njih! Ocu vašemu poznato je sve što vama treba!

Također moderni francuski slikar Georges Desvallières, zaokupljen više ljudskom bijedom, svog Krista okrvavljenog čela provodi kobnim stazama mržnje. Krist nosi teški križ koji prekriva čitavo platno, ali usprkos tome On ne misli na sebe, nego tješi i umiruje druge... Krist je tu prisutan u bezumlju ljudskog bijesa, te opet u odijelu mjesta i vremena uči istine na kojima se pomlađuje život: — Po tome će ljudi poznati da ste moji učenici, ako i neprijatelje svoje budete ljubili! Čuli ste da je rečeno: oko za oko, zub za zub, a ja vam kažem: ljubite i one koji vas progone i mrze!

Treći moderni francuski slikar Georges Rouault susreće Krista na polju rehabilitacije povrijeđene pravde. Krist tu, međutim, ne vrši ulogu suca, nego samo svjedoka ljubavi koji je uzalud plakao nad Jeruzalemom. Dobrotom i milinom brižnog roditelja uči istine koje pomlađuju život: — Svucite starog čovjeka zloće i nepravde, i obucite na sebe novog čovjeka dobrote, pravednosti i ljubavi.

Henri Matisse, također jedan od glavnih predstavnika modernog francuskog slikarstva, koji svoje motive svodi na sami simbolički oblik u igri linija i ritmički harmoniziranih šara, kao konvertit izvodi svoje posljednje djelo — u kapeli časnih sestara Dominikanki u selu St. Paul Vence na francuskoj Rivijeri. Matisse susreće Krista u požrtvov-

noj ljubavi sestre dominikanke Marije-Andele, koja ga je njegovala dok je godine 1941. mjesecima lebdio između života i smrti u jednoj klinici u Lionu. Jednog dana Matisse je rekao toj Sestri: »Htio bih sagraditi jednu kapelu kao svjedočanstvo moje zahvalnosti za sve ono što ste Vi, Sestro Marija-Andela, i vaše ostale Sestre za mene učinile«. Izvršio je obećanje, — sagradio je i dekorirao u svome stilu linija i crteža u crnoj boji na bijelim pločicama jedinstvenu kapelu. Prigodom posvete same kapele pisao je biskupu Nizze ovako: »Ovo djelo zahtijevalo je od mene mnoge godine isključivog i postojanog rada, i ono je rezultat jednoga čitavog djelotvornog života. Usprkos njegovim nesavršenostima ja ga smatram svojim remek-djelom. Ono je rezultat jednog života posvećenog traženju istine«.

I u vremenima liberaliziranja vjerskih osjećaja i nazora Krist je prisutan u povijesnim zbivanjima, možda u donekle skrovitoj, manje upadljivoj formi — zbog svoga osnovnog stava o profinjnom poštovanju ljudske osobnosti i nenametljivom pristupanju u ljudska srca. Na način te diskretne prisutnosti on je prikazivan od nekih umjetnika 19. stoljeća. Tako npr. u nekim remek-djelima Anselma Feuerbacha i Maxa Klingera. Feuerbachova slika »Oplakivanje Krista« u novoj gradskoj galeriji u Münchenu podsjeća na likove iz grčkog pjesništva. Njegova »Madona« jest varijanta njegove Ifigenije. Za te likove, kao i za »Posljednji sud« od Corneliusa u crkvi sv. Ljudevita u Münchenu vrijedi opaska: manjka im svaka »konfesionalna obojenost«. Klingerova slika »Krist na Olimpu« nastavlja tu koncepciju. Susret između Krista i olimpijskih bogova događa se na jednoj livadi. Na desnoj strani slike nalazi se kameni tron na kojem sjedi Zeus. Između njegovih koljena leži dječak Ganimed. Oko trona sabrani su grčki bogovi. S lijeve strane dolazi Krist obučen u dugi žuti ogrtač koji se vuče po zemlji. Ljubice niču tamo gdje je njegova noga dotakla tlo. Iza njega idu stožerne kreposti koje nose križ. Psihe se ponizno baca pred Kristove noge, a Dioniz mu nudi šalicu svoga olimpijskog pića. — U toj slici Klinger nas ostavlja u neizvjesnosti da li je Kristovo nebo bolje od Zeusova neba. To odgovara duhu 19. stoljeća, kad je shvaćanje da su sve vjere jednake bilo veoma rašireno.

Tako je Krist, na ovaj ili onaj način, više ili manje diskretno, više ili manje javno, prisutan u svim situacijama života, u svim zbivanjima povijesti, u svim slojevima društva, kao vijesnik ljubavi, kao pobornik pravde, kao unositelj božanskog života u zemaljski život, kao pomladitelj zemaljske obamrlosti na dijeli božanskih kalorija, kao veza neba sa zemljom, Boga s ljudima, čovjeka s čovjekom, kao Gospodar svemira, kao Kralj ljudi, kao neiscrpni isijavatelj dobrote pod bezbrojnim njenim oblicima. — Sve te manifestacije Kristove prisutnosti među nama, u povijesti, u društvu, žare iz naših crkava, u kojima se čovjek oplemenjuje i na području uma, i na području srca, i na području čuvstva.

U katakombama sv. Sebastijana jedan kršćanin odao je čast sv. Petru i na zidu napisao »Partemius in Deo et nos omnes in Deo« — »Partemije u Bogu i mi svi u Bogu«. Taj sitni grafit jest svjedočanstvo visoke liturgijske kulture u počecima kršćanstva.

Crkve nas odgajaju da »svi budemo u Bogu«. »Biti u Bogu« znači: ljubiti Boga više od svega i bližnjega svoga kao samoga sebe — s bezbrojnim aplikacijama što ih te jednostavne riječi u sebi uključuju. Crkve su škole gdje se uče razni oblici toga »biti u Bogu« — po primjeru Isusa Krista, našega Boga i ujedno najsvetijeg, najplemenitijeg i najboljeg čovjeka. Mrtvo kamenje naših crkava potiče ljude da postanu živi Kristi. To je značenje crkava u oblikovanju kršćanske civilizacije.

dr ANTE KUSIĆ

Literatura:

Život s crkvom, god. VI broj 4.

Život, god. 1925. br. 1; god. 1926. br. 4

Hrvatska Prosvjeta, god. VIII, br. 9—10

Chenon, Le Rôle sociale de l'Église, Paris

Dictionnaire pratique des connaissances religieuses, Paris

Koehler-, Rembrandt, New York, 1953.

Maritain-Lieberman, Georges Rouault, New York, 1954.

Henze, Moderne christliche Malerei, Aschaffenburg, 1961.

Bazin, Louvre, Paris, 1960.